

CRISTIAN IFTODE

Filosofia ca mod de viață

Sursele
autenticității

TREI

Editori:
Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

Director editorial:
Magdalena Mărculescu

Redactare:
Carmen Eberhat

Ilustrație și design copertă:
Alexe Popescu

Director producție:
Cristian Claudiu Coban

Dtp:
Gabriela Anghel

Corectură:
Dana Anghelescu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IFTODE, CRISTIAN

Filosofia ca mod de viață: sursele autenticității / Cristian Iftode. –

Ed. rev. - București: Editura Trei, 2022

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-40-1370-5

1

Copyright © Editura Trei, 2022
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeu 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN: 978-606-40-1370-5

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte la ediția a doua</i>	7
<i>Notă introductivă</i>	10
1. O privire de ansamblu asupra problematicii autenticității. Precizări terminologice. Delimitări. Libertate și autenticitate	13
2. Filosofia ca terapie. O discuție despre principiile consilierii filosofice	35
3. Sursele greco-latine ale problematicii autenticității. Filosofia ca mod de viață și îngrijire de sine. Semnificația exercițiilor spirituale în filosofia antică	80
4. A învăța să trăiești	103
5. A învăța să dialoghezi. Excurs despre dorință	128
6. A învăța să mori. Excurs despre lectură	154
7. A învăța să citești	185
8. Exercițiile spirituale și filosofia creștină. Valoarea morală a umilinței în eticile filosofice și în creștinism.....	208
9. Exercițiile spirituale și filosofia creștină (încheiere). Noțiunea de „cultivare a sinelui”. Ratare și vocație	239
10. Cartografia preocupării de sine la M. Foucault.....	269
11. Trei înțelesuri ale conversiei spirituale. Semnificația îngrijirii de sine în contextul unei critici a modernității. Jargonul autenticității și starea de excepție.....	313

12. Grijă de sine și problema exegezei de sine în creștinism.	
Întruchipare: sursele creștine ale problematicii autenticității.....	354
Anexă. „Formă de viață”: de ce filosofia practică nu e totuna cu filosofia aplicată	388
Bibliografie	409
Indice de nume.....	424

Cuvânt-înainte la ediția a doua

Cât de mult te poți schimba în unsprezece ani, la nivelul credințelor și ideilor tale definitive? Nu există limite prestabilite ale transformării unei persoane. Fiecare dintre noi este o narațiune în desfășurare, dinamică, fluidă, cu autor colectiv (oamenii importanți din viața noastră), cu răsturnări de situație — o povestire teribil de încâlcită uneori, tolerând ambiguități, ba chiar contradicții frapante. Recitind *Filosofia ca mod de viață* cu ochii de acum, tind să-i dau dreptate lui Diderot: „adevărurile noastre opinii nu sunt cele de la care nu ne-am abătut niciodată, ci acelea la care ne-am întors cel mai adesea”.

Am revenit de multe ori, în cei unsprezece ani care s-au scurs de la prima apariție, asupra ideilor expuse în volumul de față, nuanțându-le, privindu-le într-o altă lumină, revizuindu-le. Pe multe dintre ele pot spune că le-am recâștigat, mai degrabă decât să le fi păstrat neschimbate; față de altele, am luat între timp o distanță critică. Însă orice tentativă de a interveni acum substanțial în corpul acestei cărți s-ar fi soldat cu rescrierea ei integrală. Astfel încât am decis să mă abțin de la orice revizuire care ar fi presupus mai mult decât îndreptarea câtorva erori de tehnoredactare, mici adaosuri de clarificare, traducerea unor pasaje inițial lăsate în original sau anumite retușuri stilistice (în primul rând, curățirea

textului de prea multe italice și ghilimele folosite nu ca semne ale citării, ci pentru a sublinia, în cazul unor cuvinte sau expresii, folosirea lor cu un sens special: boală cronică a autorilor de filosofie continentali, se vor grăbi unii să afirme).

Cu accente de manifest filosofic și o ireverențiozitate specifică tinereții, cartea de față rămâne o construcție unitară și reprezintă expresia unui moment de cotitură nu doar pentru propriul meu parcurs intelectual, ci, îndrăznesc să afirm, și pentru o anumită reorientare practică a filosofiei românești din ultimul deceniu. Totuși, există și câteva modificări ce ating conținutul lucrării, chiar dacă nu în vreun punct decisiv. Pe un *post-it* lipit în interiorul exemplarului meu din prima ediție (Editura Paralela 45, 2010), notasem, la scurt timp după ieșirea volumului din tipar: „Ce aş schimba într-o ediție a doua“. Nu era vorba decât de înlocuirea unor citate din *Anti-Oedip* cu altele, din aceeași lucrare a lui Deleuze și Guattari, socotite mai relevante, precum și de o precizare adăugată la subcapitolul despre *starea de excepție*. În plus, am creat la această ediție și un Indice de nume, pentru a ușura orientarea în text a cititorului aflat în căutarea unor referințe precise.

După ce terminasem de scris *Filosofia ca mod de viață* (în cea mai mare parte a sa, textul a fost redactat în doar trei luni), am început, foarte repede, să lucrez la o continuare, pe care însă am abandonat-o în primul ei *draft*. Au urmat nouă ani de rescrieri succesive a ceea ce avea să devină *Viața bună. O introducere în etică*. Editura Trei îmi împlinește acum visul de a vedea apărute în aceeași serie primele două părți din ceea ce sper că va fi *trilogia*

vieții bune (viața e plină de rime și simetrii pentru cine le caută). Cele două cărți deja apărute și cea de-a treia, încă în lucru, pot fi, desigur, citite și independent.

Pentru destinul favorabil pe care l-a avut *Filosofia ca mod de viață* în acești unsprezece ani de la apariție, vreau să mulțumesc tuturor aceluia care au vorbit și au scris despre ea, au recomandat-o sau au criticat-o în public. În mod special, rămân recunoscător pentru consistenta întâmpinare critică realizată la scurt timp după apariție de către profesorul Valentin Mureșan: „Filosofia ca mod de viață sau despre relația filosofie-biografie“, text apărut inițial în *Revista de filosofie analitică*, 4 (2), 2010. Am refăcut istoricul acestei polemici și am contextualizat-o într-un studiu scris la începutul lui 2020, pentru un volum colectiv ce avea să devină, din păcate, *in memoriam* Valentin Mureșan¹. Cu permisiunea editorilor, am adăugat acest studiu, ca anexă, la finalul noii ediții din *Filosofia ca mod de viață*.

noiembrie 2021

¹ Emilian Mihailov, Mircea Flonta, Mihaela Constantinescu (editori), *Acțiune și rațiune: în memoriam Valentin Mureșan*, București: Ed. Universității din București, 2021.

O privire de ansamblu asupra
 problematicii autenticității.
 Precizări terminologice. Delimitări.
 Libertate și autenticitate

*Esența filosofiei este spiritul simplității...
 oriunde și oricând, complicația este superficială,
 construcția e un accesoriu, iar sinteza, o aparență.
 A filosofa este un act simplu.
 Bergson, Gândirea și mișcarea*

*Orice gând este nou atunci când autorul îl
 exprimă în felul său.
 Vauvenargues, Reflecții și maxime*

A fi autentic înseamnă „a fi tu însuți“. Aparent, nimic mai simplu; simțul comun nu va sonda mai departe pentru că nu va vedea nimic problematic aici: „nu e nicio filosofie“. Și totuși, dacă reflectăm numai la această sintagmă, „a fi tu însuți“, înțelegem de îndată încă ceva: posibilitatea stranie de a *nu* fi tu însuți, de a fi *altul* decât tine însuți. Dar *cine*, atunci?

În limba latină, *authenticum* desemna *textul* original. Aș fi tentat să spun că autenticitatea e sinonimă cu capacitatea de *a-ți scrie propria poveste*, însă ar însemna să

mă grăbesc nepermis. Deocamdată, să reținem doar atât: faptul de a fi autentic, de a trăi autentic trimite la această concordanță între original și originar. A fi autentic, așadar a fi tu însuși, original și totodată *originar*. În măsura în care acest lucru nu e de la sine înțeles, în măsura în care reprezintă numai o posibilitate, însoțită și pândită mereu de cea de semn contrar (a inautenticității), rezultă că autenticitatea presupune drept condiție de posibilitate *libertatea*, adică o formă de autodeterminare, de autonomie. A fi autentic, adică a fi tu însuși, a fi original, așadar a fi liber și astfel *adevărat* (*eigentlich*), în acest sens existențial pe care îl comportă noțiunea de adevăr.

Tocmai am evocat cuvântul *eigentlich*, ce compune termenul german echivalent „autenticității”: *Eigentlichkeit*. Etimologia acestuia e cât se poate de relevantă pentru o reflecție pregătitoare pe tema autenticității: *Eigentlichkeit* conține particula *eigen*, desemnând „propriu”. Poate fi autentic doar „ceva care își poate aparține în chip propriu”, scria Heidegger în *Ființă și timp*, adăugând, încă de la prima ocurență a cuplului *Eigentlichkeit/Uneigentlichkeit*, că „aceste cuvinte sunt alese terminologic în sensul cel mai riguros al cuvântului” (Heidegger, 2003, p. 43). Autenticitatea implică, astfel, în mod indubitabil, o formă de „luare în posesie”, de *proprietate* și *apropriere*, altfel spus, de luare în stăpânire și *stăpânire de sine*. De altfel, cuvântul elin *authentia* (vezi Bailly, 2000, p. 308) desemnează chiar „puterea deplină, absolută”; *authentês* e cel care acționează cu de la sine putere, fie că este stăpânul absolut sau doar cel care are inițiativa de a face un lucru ori, pur și simplu, cel care înfăptuiește ceva el însuși, eventual chiar cu propriile

mâini; în fine, *authentikos* califică ceea ce constă într-o putere absolută și, de aici, ceea ce este principal, primordial (în această accepție).

E limpede, mai ales după aceste precizări terminologice, că autenticitatea are de-a face în chip esențial cu posibilitatea de a fi stăpân pe tine însuși și eliberat, atât cât e cu putință, de influențe străine. În acest sens, cu mult timp înainte ca autenticitatea să devină un termen-cheie în vocabularul existențialistilor, nu încapă îndoială că reflecția filosofică a încercat să aproximeze coordonatele *vieții bune*. Viața bună implică realizarea de sine, este sinonimă cu o existență *împlinită*, calitatea ei fiind determinată, astfel, de măsura în care agentul a fost capabil să-și pună în practică propriile decizii și să-și concretizeze aspirațiile; pe scurt, de gradul în care desfășurarea vieții lui a depins de *propria* sa voință (vom vedea că regula de viață fundamentală a stoicismului era tocmai permanenta disociere dintre lucrurile care stau în puterea noastră și cele care nu stau în puterea noastră). Înainte de a desluși natura și întinderea feluritelor condiționări externe la care suntem supuși într-o viață de om, e nevoie, din punct de vedere filosofic, să ne lămurim cu privire la posibilitatea unei *voințe libere*. Și înainte chiar de a lămuri această chestiune decisivă pentru existența subiectului *moral*, trebuie să observăm că orice concepție cu privire la unitatea subiectului și natura Eului (folosesc acești termeni într-un mod cât mai nespecific și nespecializat cu putință) presupune o *scindare* lăuntrică, o dedublare, adică disocierea unor registre sufletești radical diferite sau chiar a două Euri: Eul care se supune și Eul care comandă. Dacă autenticitatea echivalează cu faptul de a fi propriul

tău stăpân și neautenticitatea cu o formă de supunere față de ceva impus din exterior, *cine* trebuie să fie „Eul care comandă”, ce registru sufletesc angajează modul de a fi autentic?

Desigur că nu spun nimic nou, încerc doar să refac succesiunea justă a unor interogații elementare. Pentru că din acest punct încep să se desfacă, să se deplieze întrebările multiple pe care le suscită problematica autenticității. Mai întâi, care să fie deci instanța reguloare a subiectului uman? Dar dacă punem întrebarea în acești termeni, vorbind despre o „instanță reguloare”, e posibil ca ea să-și conțină răspunsul. E cel pe care l-a formulat Kant și întreaga tradiție raționalistă: autonomia voinței implică un control deplin exercitat de Rațiunea universală ipostaziată în persoana fiecărei ființe umane asupra „Eului fenomenal”, adică a dimensiunii „patologice”, afective. La antipod, se află răspunsul nietzscheenilor și al tuturor vitaliștilor: denunțând ficțiunea Rațiunii pure și reprezentarea eronată cu privire la natura rațiunii ca „scop în sine”, substituind acestei reprezentări una de tip *instrumental*, aceștia vor echivala autenticitatea cu sinceritatea primelor impulsuri, necenzurate, cu „perfecta siguranță în funcționare a instinctelor reguloare *inconștiente*” (Nietzsche, 1994, p. 315) — *die vollkommene Funktions-Sicherheit der regulirenden unbewussten Instinkte* —, pentru a evoca o sintagmă din *Genealogia moralei* (interesant este uzul, în spiritul timpului, al aceluiași adjectiv, „reguloare”, și în cazul instinctelor brute).

Sau ar trebui să respingem soluțiile extreme, înțelegând caracterul existenței autentice din perspectiva unei *armonizări* a registrelor sufletești, a unei terapii a

pasiunilor pe care, în chip diferit și totuși asemănător, a avut-o în vedere atât filosofia antică înțelegând ca mod de viață, cât și tradiția creștină? „Armonia” este aici cuvântul-cheie: armonia dintre gând și faptă, bazată pe armonia dintre „porunca Rațiunii” și înclinația afectivă, adică pe o „educare a afectivității” (Aubenque, 2004) și chiar pe o „metamorfoză a personalității” (Hadot, 1995a). Sau poate, în fine, ar trebui să spunem că adevărul autenticității nu se află în niciun fel de partea Eului, ci a *Celuilalt* (cu majusculă); ba chiar că modelul personalității umane aici presupus, calapodul instanțelor și registrelor sufletești, pe care a funcționat până acum gândirea europeană, se cuvine a fi depășit, substituit ori pur și simplu abandonat?

Se poate susține că, în multe privințe, sensibilitatea postmodernă, o sensibilitate exacerbată a Diferenței sau, mai bine zis, a *diferențelor*, ascultă de profeția lui Nietzsche și se simte din ce în ce mai atrasă de un soi de budism dizolvant pentru orice concept ferm de identitate personală. „Budismul avansează în tăcere pretutindeni în Europa”, nota Nietzsche (1968, §240, p. 139) prin 1885. Merită menționat, în contextul de față, și faptul că teza reduționistă cu privire la identitatea personală, susținută de D. Parfit (1986, p. 211) în atât de influenta sa carte *Reasons and Persons*, se găsește corelată în mod explicit de autor cu doctrina budistă (p. 280), aspect subliniat și în analiza critică pe care Ricoeur (1990, pp. 156-166) o consacră acestei importante lucrări din filosofia contemporană. Unul dintre paradoxurile pe care istoricul ideilor și filosoful cred că merită să le cerceteze e următorul: teologia creștină a „chipului”, respingând

de facto generalitatea *eidos*-ului platonician, este o teologie a *singularității* chipului și a *unicității* de perspectivă asupra divinului întrupate în fiecare persoană umană. Fără acest *background* teologic, individualismul modern nu ar fi putut apărea, adică exact acea perspectivă care se va opune *personalismului* creștin, denunțându-l ca organicist, retrograd, *neautentic*. Se ajunge, astfel, la situația în care individualismul democratic și filosofia drepturilor inalienabile continuă să se bucure de toată atenția cuvenită în sfera filosofiei moral-politice, în timp ce problema identității personale e tranșată de o manieră reduționistă, Eul ajungând să nu mai desemneze altceva decât simpla formă a pronomelui personal, o categorie lingvistică, o instanță discursivă ce corespunde, în plan social, „cuierului pe care stau agățate costumele diferitelor roluri“, pentru a relua metafora sugestivă a lui Goffman (vezi MacIntyre, 1998, p. 58).

Abia începem să desfășurăm, să deslușim ghemul de întrebări implicat de problema autenticității, de ceva în aparență atât de simplu ca posibilitatea de a fi tu însuși. Înainte de a merge mai departe, cred că se impun unele precizări cu caracter metodologic și tematic legate de cursul care a stat la baza acestui volum.

Considerațiile care vor urma nu se înscriu în perimetrul filosofiei morale, cel puțin așa cum este de obicei înțeleasă această disciplină în zilele noastre. Nu voi face etică normativă, nici metaetică sau etică aplicată. Zona în care se încadrează un asemenea curs ține, mai degrabă, de intersecția dintre *ontologia umanului*, *istoria ideilor* și *metafilosofie*. Din această perspectivă conjugată voi încerca

să elaborez o reflecție existențială cu privire la constituția de ființă a subiectului, în particular a subiectului *moral*, reflecție pe care îndrăznesc să o socotesc indispensabilă înainte de a se pune problema să optezi pentru una sau alta dintre teoriile morale.

Tema pe care se axează această lucrare angajează cea mai veche reprezentare cu privire la natura exercițiului filosofic, readusă astăzi în atenție de autori importanți, nemulțumiți de impasul în care se află în prezent filosofia, de statutul ei actual în perimetrul disciplinelor teoretice. E vorba de filosofie înțeleasă, așa cum se întâmpla în Antichitatea greco-romană, ca o veritabilă *terapie* a sinelui, ca un *mod de viață* și de transformare morală a personalității. În clipa în care creștinismul dobânda statutul de religie dominantă, e clar că acesta prelua din funcțiile vechii filosofii, reușind să găsească o cale de adresare simplă și directă ce atingea sufletele întregii mase a populației, ale tuturor exclușilor și marginalilor de până atunci, ca și a elitelor cărora le fusese anterior rezervată filosofia. Timp de peste o mie de ani, filosofia își vede limitat câmpul de exercitare la anumite domenii, constituindu-se într-o reflecție mai degrabă *auxiliară* credinței, având ca scop furnizarea de material conceptual pentru teologie. Abia odată cu Reforma și cu zorii modernității, antrenând o complexă schimbare de paradigmă socioculturală, filosofia se vede liberă să recapete un statut dominant și să prescrie reguli directe pe toate palierele existenței individuale. Însă această schimbare de paradigmă determină și o altă arhitectonică a filosofiei decât cea din Antichitate, o împărțire foarte precisă pe discipline și în primul rând o cezură fermă între *teoretic* și